

PALME JADRANSKIH PERIVOJA

PALMS IN ADRIATIC PARKS

Dražen GRGUREVIĆ*

SAŽETAK: Palme – paome, omiljene su biljke tropskih ili suptropskih krajeva. Tko ih je donio na hrvatsku Jadransku obalu nije nam poznato, ali se pretpostavlja da su to bili Rimljani nakon osvajanja i kolonizacije Dalmacije.

*Prve podatke o palmi bilježimo krajem XVI. stoljeća u dubrovačkom dominikanskom samostanu patera S. Razzia. U perivojima Opatije XIX. stoljeća dosta se sadi *Trachycarpus fortunei*.*

*Masovna, ali i nekritička uporaba palmi započela je u XX. stoljeću u Splitu (1921) sadnjom *Phoenix canariensis* – hort. ex. Chabaud i *Washingtonia* sp. i proširila se duž Jadrana.*

*Danas na jadranskoj obali uz navedene palme još uspješno rastu *Chamaerops humilis* L., *Erythea armata* S.Wats, *Jubaea chilensis* Baill., *Phoenix dactylifera* L., *Washingtonia filifera* H. Wendl i *Washingtonia robusta* H. Wendl. Između palmi istih rodova postoje križanci.*

*Za ekstremnih zima na izloženim položajima palme smrznju, osim *Chamaerops humilis* i *Trachycarpus fortunei*.*

UVOD – Introduction

Palme – paome biljke su podrijetlom iz tropskih i suptropskih krajeva, velike zemljopisne rasprostranjenosti. Najviše su raširene u tropskim kišnim šumama Brazila – porječju Amazone, zatim u Oceaniji, Maleziji, Sumatri, Borneu, Celebesu, Novoj Gvineji. Nešto manje su zastupljene u Kini, Indiji, Africi, Meksiku i zemljama uz Panamski kanal.

Palme su i biljke sušnih krajeva. Zato ih nalazimo i u pustinjama – oazama Afrike i Saudijske Arabije, ali i u južnim dijelovima Sjeverne Amerike i istočnoj Australiji. I u Europi su autohtone dvije vrste. Grmasta žumara (*Chamaerops humilis* L.), o kojoj ćemo pisati, a koja je prema Adamiću bila samonikla na otočiću Lokrumu, istrebljena je. Na Kreti na manjim istočnim staništima raste patuljasti *Phoenix theoprasti*-Greuter.

Neke paome podnose niske temperature. Među njima se izdvaja *Trachycarpus fortunei* H. Wendl. Smrzne na -12°C (1). Zbog toga je prilično raširena u južnoj Europi, čak ispod Alpa – Veliko jezero (Lago Maggiore).

Otpornost palmi na hladnoću ovisi o više čimbenika: mjestu sadnje, izloženosti vjetru, posebice hladnoj buri, osunčanju, vlažnosti zraka, tlu ocjednom ili suhom, zdravstvenom stanju. Primjerice u literaturi se navodi da datulja u suhim staništima može izdržati i -15°C .

Palme su ipak biljke lakših tala, osunčanih i toplih položaja, uglavnom nizinskih krajeva i vole vodu.

Ali kao i svugdje ima izuzetaka. U Venezueli na nadmorskoj visini 1800 – 2200 metara u Andama raste *Ceroxylon kloppstockiae* Mart. (2), a na čak 3000 m n/v *Ceroxylon alpinum* Bonpl – voštana palma. Dakle s ekološkog gledišta teško je svrstati palme.

Osnovni limitirajući čimbenik je toplina zraka i većina ih promrzne na temperaturi oko 0°C .

Na našoj obali u siječnju 1947. godine kada se temperatura zraka spustila na $-11,5^{\circ}\text{C}$ i zimi 1962/1963. godine na -8°C , doduše kratkotrajno, palme su promrzle s izuzetkom žumara, grmaste i vitke i vrsta na zaštićenim položajima Visa i nekih drugih otoka.

Palmi ima oko 210 rodova i 2.800 vrsta. Većina su stablašice vrlo visoke, poput datulje izmjerene visine 45 m, ili kokosa 30 m.

* Dražen Grgurević, dipl. ing. krajobrazni arhitekt
Roosewelta 29, Split

I kod nas se mogu vidjeti primjerci kanarske datulje i vašingtonije visine oko 20 m. Cvatovi su viseći klipovi, a cvijet najčešće jednospolan. Plod je boba (koštunica).

U palmi stablašica osnovna su dva tipa lišća, perasti kao datulja i lepezasti kao žumare, sakupljeni u čupercu na vrhu debla. Korijen im nema srčanicu, snažnu središnju žilu koja ustvari odumre nakon klijanja. On

je čupast, sa snažnim sekundarnim korijenjem koji pritiska i drobi prepreke.

Palme su Monocotyledonea – jednosupice fam. Arecaceae (*Palmae*). Provodni snopovi raspoređeni su im u cijelom deblu, pa mogu egzistirati s minimalnim (teško oštećenim) deblom ukoliko im to omogući statika.

NEŠTO O POVIJESTI – A brief history

Podrijetlo riječi nije dovoljno jasno. Prema latinskom rječniku (3) palma je imenica ženskog roda i znači dlan, ruka, ali i paoma (što je točniji i stariji hrvatski naziv) kao i datulja dakle vrsta, zatim paomina grana (kao znak pobjede) slava. Otuda i izvedenice, palmaris – vrijedan paome, palmatus – iskićen paomama.

Značajna je simbolika palmina lišća kao znaka pobjede kod Rimljana. To značenje preneseno je i u kršćanstvo, gdje palmina grana simbolizira pobjedu mučenika nad mukama i smrti.

Na Cvijetnu nedjelju ili Cvijetnicu ulaz u crkvu kiti se palminim lišćem podsjećajući na svečani Kristov ulaz u Jeruzalem. U istu svrhu koriste se i blagoslivljaju i grančice lovora i masline. Štap od palmine debla znak je sv. Kristofora (pošto je Krista prenio preko rijeke zabode suhi štap u zemlju. On pusti korijenje i done se plod) (4). Svakako je interesantno pitanje od koje je palme bio list kojim su dočekali Krista. Vjerojatno žumara, ali je po nekim tumačenjima moguća i datulja.

Palma, ponajprije datulja je biblijska stablašica, potječe iz zemalja koje su opisane u Bibliji na početku pisane povijesti. Semiti su je donijeli u Arabiju. Bila je značajna u ishrani stanovništvu Bliskog istoka.

U drevnom Egiptu oslikana je u grobnicama. Poznat je prikaz perivoja s palmama oko bazena (i drugim biljem) u Senneferovoj grobnici, 1410. godine prije Krista. (5). Asirci su oprašivali datulje radi povećanja uroda (postoji spomenik koji prikazuje svećenika s ptičjom maskom na licu u oprašivanju iz doba Assur – Nassirpala 883 – 859 g. prije Krista).

Paominim granama Židovi kite Hram u Blagdanu sjenice. Helenima je simbol pobjede.

U Starom svijetu one su slike mudrosti, savršenstva, sreće i ljepote. Tu spoznaju prihvatili su i kršćani.

Neka drevna mjesta kao Palmira (= mnoštvo palmi) dobili su ime po palmama (6), a Jerihon znači i grad palmi.

PALME – KORISNE BILJKE – Palms – useful plants

Palme su vrlo značajne biljke za život u tropskim i subtropskim krajevima. Datulja je još uvijek važna za ishranu pustinjskog stanovništva.

Jedna od najpoznatijih i najkorisnijih je kokosova palma – *Cocos nucifera* L. Uz plod, od debla se dobiva drvo. Lišćem se prekrivaju krovovi, pletu košarice i pletivo su za stolice. Od ploda oraha izrađuju se figure.

Palmino ulje dobiva se iz više vrsti palmi, a najpoznatija je *Elaeis guineensis* Jacq. Posebno je vrijedna sagova palma *Metroxylon sagu* Rottb. U deblu akumulira škrob, pa je na nekim Tihooceanskim otocima zna-

čajna za prehranu. U porječju Amazone za istu svrhu koristi se *Bactris gasipoe* H.B.K.

Od soka palmira palme *Borassus flabellifer* L. vrenjem nastaje alkoholno piće – palmino vino, a od rafija palme *Raphia farinifera* (Gaertn) Hyl. dobivamo rafiju vezivo u vrtlarstvu. Neke palme daju vrijedno drvo za kućogradnju, namještaj ili kanu za bojanje kose, opojne tvari... Velika je njihova uporaba u cvjetnim vazama za ukrašavanje prostorija i prostora. Uporaba palmi je svestrana.

PALME U EUROPI I JADRANSKOJ OBALI – Palms in Europe and on the Adriatic coast

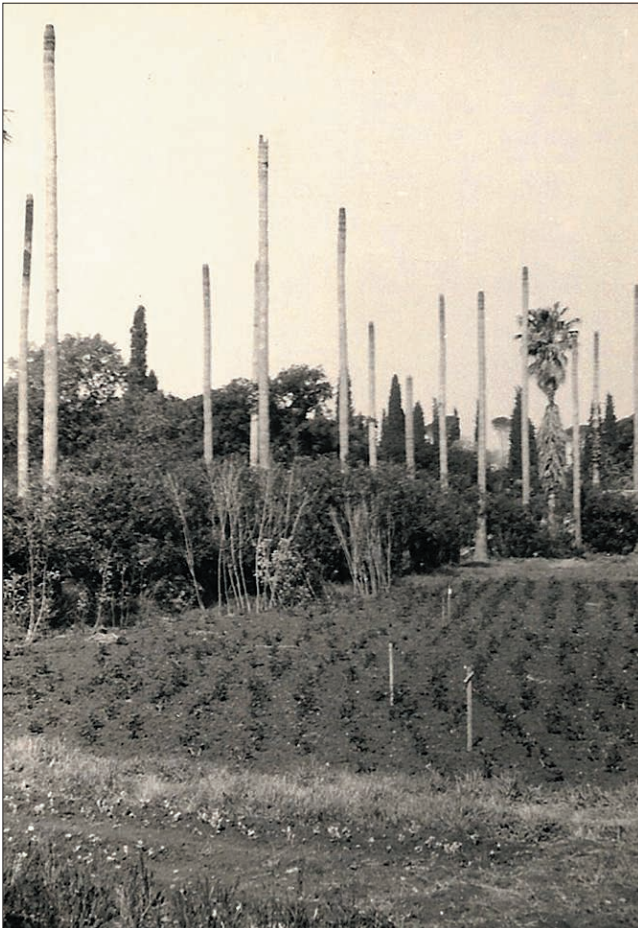
Osim autohtonih vrsta, postavlja se pitanje kada i kako su palme stigle u Europu i Jadran. Vjerojatno su prve paome donijeli Rimljani. Oni su sa svojih osvajanja doslovno donosili sve što se moglo ponijeti, od roblja, spomenika, posuđa, životinja, biljaka...

U toj selidbi donijeli su i palme, i to najvjerojatnije datulju *Phoenix dactylifera*. Tada su vrlo hladne zime bile česte, pa su vjerojatno prve palme i promrzle. Moguće je da su i Grci s osvajanja Perzije i Egipta i drugih

zemalja Bliskog istoka donijeli palmu i utkali je u mitologiju.

Vjerojatno je da su je za osvajanja Europe donijeli Arapi, u Španjolsku i Siciliju, ali točnih podataka nemamo.

Jan van Eyck flamanski slikar (1390 – 1441) u prikazu krajolika slika palmu datulju na svom glavnom dijelu poliptihu.

Smrznute palme u Dubrovniku, rasadnik Solitudo, zima 1963. god.

Kanarska datulja pod snijegom

Split

Trogir

O početku uzgoja paomi na našoj obali najiscrpnije podatke dao nam je C. F i s k o v i ć u svom članku "Palma u našoj hortikulturnoj baštini" (7).

Navodi tako talijanskog dominikanca Serafina Razzia koji je dvije godine boravio u dubrovačkom samostanu. U svom znamenitom djelu "La storia di Ragusa". Opisujući Gruž, pohvalio je perivoj dominikanskog samostana, s lijepom česmom i stablima naranče, ali je zapazio već tada staru palmu koja je rasla u vrtu.

Taj podatak – sredina XVI. stoljeća možemo uzeti kao prvi točan zapis o palmi na Jadranskoj obali.

U navedenom članku C. Fisković pretpostavlja da su je sudeći po toponimu Velika Poma i Mala Poma na otoku Mljetu, dominikanci vjerojatno i ovdje posadili palmu.

U Trogiru postoji kamena vaza s natpisom o sadnji datulje 1730. godine koja je frutificirala 1820. godine (8). Svakako ovaj natpis treba sa stručnog gledišta uzeti s oprezom.

U XIX. stoljeću palme su prilično raširene na Jadranskoj obali, o čemu nam svjedoče slike, zapisi pa i nazivi (Palmina ulica u Splitu, Palmizana – naselje kod Hvara).

Svakako je vrijedno zapažanje znamenitog povjesničara, političara i književnika Ivana Kukuljevića Sakcinskog (1843. godine u Saboru prvi održao govor na hrvatskom jeziku) (9), koji u svom putopisu navodi: “Paoma cvate tu kao na najtoplijem jugu i nosi voće, koje ipak ne dozori” Vjerojatno se radi o datulji, jer njen plod u našoj klimi ne sazrije zbog hladnoće. To potvrđuje i Medo P u i ć . On u alegorijskoj pjesmi piše.

.....”Al ti uzrast gorostazan nije,
Al ne može plod ti da dozrije,
Al korisna nijesi ma ni kom
Puki nakit kraju surovom!”....

Trogir

Korčula

Hvar

Makarska

U Europi je to vrijeme nakon kolonizacije zanesenosti tropskom vegetacijom i općenito egzotikom.

Grade se staklenici (oranžerije) koji se zimi griju i u njemu sklanja tropsko bilje.

Zapravo prvi staklenik izgradio je u Parizu 1626. godine Luj XIII u “Jardin des Plantes” (Botaničkom vrtu).

Od tog vremena staklenici se podižu diljem Europe. U početku se zagrijavaju na različite načine, da bi u XIX. stoljeću prešli na centralno grijanje.

Palmama u vazama ukrašavaju se i hoteli, uz ostalo da bi gostima ukazali na toplinu prostorija.

Rogoznica

I tako paome kao i drugo egzotično bilje sve više osvajaju Europu, u staklenicima, ili u Sredozemlju na otvorenom.

U našim krajevima kulmin je dosegnut 1921. godine u Splitu na današnjoj obali Hrvatskog narodnog preporoda, tzv. Rivi. Tada je posječen prvi red murvi – dudova, *Morus* sp. i posađene palme, a zadnji red je posađen 1926. godine.

U knjizi “Novi Split” B. Radica piše “Rasprijavalo se mnogo o tom kako i čime da se zamjene ta stara dudova stabla i konačno u suglasju s Uresnim Povjerenstvom, općinsko Upraviteljstvo donijelo je odluku da se dudov drvoređ obori i da ga se zamijeni karakterističnom tropskom florom, paomama, koje će obali dati novi, mnogo ukusniji izgled” (10).

Nica (Pramenada des Anglais)

Plantaža datulja u Izraelu

Palme su nabavljene na otoku Visu, rasadniku obitelji Doimi. Osnovan je u XX. stoljeću, a danas je napušten. Visina debla bila im je 3–5 m. To znači da su bile vrlo teške, a prijevoz i sadnja složeni za ondašnje tehničke mogućnosti. Navode se vrste *Phoenix canariensis* i *Pritchardia filifera* i *P. robusta*.

Ovdje sa sigurnošću možemo tvrditi da se radi o *Washingtonia filifera* i *W. robusta* jer je tada za njih bio sinonim *Pritchardia* (pričardije su palme sa pacifičkih otoka). Neke palme su darovali građani. Ukupno je posađeno 48 kanarskih datulja, 24 vašingtonije i 12 kokosovih palmi, dakle 84 palme.

Palme su izgleda zadivile Splićane i B. Radica navodi: “Pošto je uspjeh presađenja bio izvanredan sa svakog gledišta odlučeno je da se paomama ukrase i drugi

Vašingtonija snažna

predjeli...” (11). Naknadno je posađeno po gradu još 64 komada. Od te prve sadnje gotovo sve su stradale, odnosno promrzle, naročito za jake zime 1929. godine.

Ostale su 4 vašingtonije pred Tehničkom školom i 1 pred Hrvatskim narodnim kazalištem koje su sađene poslije 1930. godine i kanarske datulje pred ex Banovinom, današnjim Poglavarstvom (prenesena sa Trga republike).

Značajno je da je sadnja palmi u Splitu utjecala na njihovo nekritičko sađenje duž naše obale, mijenjajući joj izvornost, utapajući je u globalističku filozofiju svijeta XX. i XXI. stoljeća. Taj čin nazvali smo *palmizacija Jadranske obale*.

Sadi se gotovo isključivo kanarska datulja, danas nabavljana u rasadnicima Italije. Svakako ona ima svoje vrijednosti i mjesto, uz ostale što je od davnine i već se udomaćila. Ali da ga tako nazovemo, taj *manirizam palmizacije* (kanarskom datuljom) mogli bi osvježiti i nekom drugom vrstom palme koja bi isto tako dobro podnijela ovdašnje ekološke uvjete, kao i nekim drugim stablašicama. Složeno je to pitanje i pokušalo ga se razmotriti na splitskom savjetovanju “Drvored u jadranskom priobalju” (12), ali odgovor nije nađen.

Što se tiče “splitskih palmi” možemo reći da niti jedna biljka, odnosno drvored u Lijepoj našoj nije izazvao toliko polemike i razmimoilaženja u stavovima.

Jedni su za, drugi protiv. Osnovni stav arheologa je da zaklanjaju pogled na Dioklecijanovu palaču, pa ih treba ukloniti (posjeći, iščupati !?) Slično je i mišljenje i o malim trgovinama pred južnim pročeljem palače izgrađenim dvadesetih godina prošloga stoljeća. Moje je mišljenje da su one postale prepoznatljivost Splita i zato ih treba sačuvati i zaštititi preko nadležnih institucija. Nažalost, o njima se nije vodila briga čak ni kod najnovije rekonstrukcije Rive i slobodno možemo reći da je odnos prema palmama bio nestručan i neznalački. Kanarske datulje su se proširile duž jadranske obale, s izuzetkom dijela pod Velebitom i zapadnom Istrom.

Na području Opatije dominiraju tzv. vitke žumare i na nekim lokacijama spontano osvajaju zemljište (Mošćenička draga). Vjerojatno su sađene početkom XX. stoljeća u vrijeme secesije, koju *Trachycarpus* obilježava na floristički način. Tada Opatija postaje mondano ljetovalište (13).

Ovih zadnjih desetak godina registriranog zatopljenja areal uzgoja palmi proširio se i možemo očekivati, ukoliko se zatopljenje nastavi, proširenje i zona uzgoja, kao i prodor drugih egzotičnih vrsta, ali i povlačenje nekih autohtonih biljaka. Mi smo nekoć zimi palme u Splitu štitili na razne načine. Danas zimska zaštita više nije potrebna.

Kanarska datulja u Splitu

Trachycarpus fortunei, vitka ili dlakava žumara

VRSTE PALMI U PARKOVIMA I PERIVOJIMA ISTOČNOG JADRANA

Palm species in parks and gardens of eastern Adriatic

1. *Chamaerops humilis* L. – grmasta žumara (chamai = nizak, rhops = grm) ili palma sv. Petra

Autohtona je palma Sredozemlja. Raširena na vrlo oskudnim i suhim zemljištima, izložena žegi i visokim temperaturama. Podnosi do $-9\text{ }^{\circ}\text{C}$, a ta temperatura uz more nije zabilježena (toplina zraka u Splitu mjeri se na Marjanu). Na pjeskovitim zemljištima Sjeverne Afrike i južne Italije tvori sastojine. Samonikla je i na nekim manjim otocima koji su dobili po njoj ime (otuda vjerojatno i naziv Palmižana).

Niskog je rasta, visine do 6 m, što je rijetkost, naročito preko te visine. Žumara je u prirodi grm s brojnim izdancima iz korijena. Lišće joj je lepezasto, kruto i upotrebljava se u cvjećarstvu. Njen list (palmeta) česti je ukrasni motiv u umjetnosti drevnog Egipta, zatim antici: kretsko-mikenskoj grčkoj, etrurskoj i rimskoj kulturi, a kasnije, posebice u klasicizmu. Cvat je viseći klip. Plodovi su velike žute bobice. Žumara se razmnožava sjemenom i izdancima. U parkovima se upotrebljava kao samac (na manjim površinama) ili rjeđe u skupinama. Vrlo je lijepa na tratini u kombinaciji sa sezonskim cvijećem. Često se sadi i u cvjetnim vazama. Podnosi i polusjenu.

Postoji velik broj kultivara žumare interesantnih za parkove: *arborescens*, *argentea*, *elegans*, *gracilis*...

Chamaerops humilis dactycarpa raste uspravna debla, visine do 6 m. Najpoznatija žumara je Goetova palma iz Botaničkog vrta u Padovi, posađena daleke 1545. godine. Ona ga je nadahnula za traktat *Metamorfosa* bilja, a prvi staklenik za njenu zaštitu konstruirao je R. Visiani.

Slična joj je *Trachycarpus fortunei* H. Wendl – vitka ili dlakava žumara (*trachos* = hrapav, *harpos* = plod – često se pogrešno piše *Chamaerops fortunei*). Podrijetlom je iz Dalekog istoka, Burme, Južne Kine i Japana. Najotpornija je palma na studen i podnosi temperaturu do $-12\text{ }^{\circ}\text{C}$, a to ovisi o nizu čimbenika. Raširena je na otvorenom, duboko u Europi, čak na obalama Irske, Škotske i Engleske zahvaljujući toploj Golskoj struji. Na Jadranskoj obali spontano se razvija na pogodnim staništima Mošćeničke drage, općenito, području Opatije. Deblo joj je tanko i uspravno, visine maksimalno do 12 m, prekriveno vlaknima. Lišće je slično običnoj žumari, cvatovi u visećem klipu. Plod crna bobica. Lijepa je u skupini od nekoliko palmi. Upotrebljava se i za drvorede, posebice u Opatiji.

Washingtonia filifera, končasta vašingtonija

Washingtonia rolausta, vašingtonija snažna

***Erythea armata* S. Wats** (sin. *Brahea armata*) – srebrnasta palma

U parkovima ili vrtovima naših toplijih krajeva Dubrovnik i Visa nađe se po koji primjerak ove južno kalifornijske palme. List joj je lepezast, srebrnaste boje. Vrlo su joj atraktivni cvatovi dužine do 5 m. Koristi se isključivo u uresne svrhe, u krajevima gdje toplina zimi rijetko padne ispod 0 °C.

***Jubaea chilensis* (Mol) Baill** (sin. *Jubaea spectabilis* – H.B.K.) – *jubea*

Ime je dobila po numibijskom kralju Jubi. Jedna od najljepših i najkorisnijih palmi. Podrijetlom je iz Čilea. U nas je malo raširena. U Opatiji je postojao prekrasan primjerak kraj hotela Kvarner (14). Bilježi je i Katalog “Jadra” 1969. godine. Postoje lijepi primjerci na otoku Hvaru. Palma donekle slični kanarskoj datulji, ali joj je deblu snažnije, glatkije, deblje, sa čuperkom uspravnih listova u sredini. Liske na donjoj strani nisu žljebasto udubljene. Sporog je rasta. Plod dužine 4–5 cm s jezgrom – sjemenkom zvanom “caquitos” koji se koristi u slastičarstvu.

Jubea u svom deblu u vremenu od 6–8 mjeseci nakupi veliku količinu šećernog soka, čak 300–400 litara. Sada je njegova eksploatacija napuštena kako bi se sačuvala vrsta. Jubea kratkotrajno podnosi i temperature ispod 0 °C. O tome nam svjedoče i postojeći odrasli primjerci na Hvaru, ali i Katalog “Jadra” iz 1969. godine u kojem nude i ovu palmu. Svakako zaslužuje mjesto u našim parkovima, na pažljivo odabranim položajima.

***Phoenix canariensis* - hort. ex Chabaud** – kanarska datulja

Najraširenija palma na Sredozemlju. Ime “canariensis” dobila je po Kanarskom otočju odakle potječe a Phoenix po grčkom “phoinos” znači tamno crvena boja. Naraste do 20 m, uspravna debla, s ostacima lisne peteljke. Na vrhu je čuperak perastih listova koji mogu narasti i do 5 m. Pri dnu lista su snažne bodlje. Plod joj je narančasto žut, jajast i nije jestiv. Uporaba joj je raznovrsna od soliternih stabala, preko skupina do drvoreda. Često je i u cvjetnim vazama. Razlog velikog korištenja

Phoenix canariensis, kanarska datulja

je uz ljepotu i otpornost na hladnoću, vjetar i posolicu, te skromnost tla, ali i lakoću uzgoja. Zato su obale naših gradića okićene ovom palmom preko svake granice, iako joj rustikalna kamena pročelja nisu dobra pozadina. Na nekim lokacijama Francuske rivijere spontano se razmnožava.

***Phoenix dactylifera* L. – datulja**

Biljka je pijeska, podrijetlom iz zemalja Perzijskog zaljeva. Vrlo je slična kanarskoj datulji, ali joj je krošnja rjeđa i svjetlija. Plod joj je datulja, jestiv i vrlo hranjiv. Deblu joj je vitkije i može doseći visinu od 45 m. U nas rastu pojedini odrasli primjerci amaterski uzgojeni od sjemena. Njihovi plodovi zbog hladnoće ne sazriju. Datulja, ako je tlo suho i pjeskovito, može izdržati i vrlo niske temperature. Na našoj obali česti su križanci između kanarske i prave datulje.

***Washingtonia filifera* H. Wendl** – končasta vašingtonija (sin. *Pritchardia filifera* Lind ex André)

Ime je dobila po prvom američkom predsjedniku. Vrlo joj je slična *Washingtonia robusta* – snažna vašingtonija – H. Wendl (sin. *W. filifera* var. *robusta* (H. Wendl) Parish). Teško ih je razlikovati. To su palme lepezastog lista. Podrijetlom su iz južnih dijelova SAD-a (Kalifornija, Arizona) i Meksika. Zato ih zovu i kalifornijske palme. Snažne su stablašice, uspravna debla, na vrhu sa buketom lepezastih listova. Osnovna razlika je što končastoj vašingtoniji iz lista vise niti, dok snažna vašingtonija ima pri dnu debla zadebljanje poput slonovskog stopala.

Erythea ornata, srebrnasta palma

Palmik na otoku Visu i mjestu Visu

Končasta vašingtonija je manjeg rasta, do 20 m, deblja, dok je snažna visine i do 25 m, vitka. Lisna drška končaste vašingtonije je zelena, trnovita s obje strane, dok je snažna na gornjoj strani crvenkasto smeđa, a kod mladih listova svom dužinom trnovita. Listovi im sa drškom mogu biti dugi do 4 m. Vrlo lijepi su cvatovi osuti bijelim cvjetovima. Dužine su 3–4 m. Plodovi – crne bobice. Česte su u mediteranskim parkovima. Vašingtonija snažna bolje podnosi niske temperature, ali to ovisi o nizu čimbenika. Zapravo mi nemamo ni dovoljno iskustva ni zapažanja da bi mogli o tome točnije pisati. Između vašingtonija postoje brojni križanci.

Chamaerops humilis, gmasta žumara

UPOTREBA U PARKOVIMA – Use of palms in parks

Palme su bez sumnje vrlo ukrasne biljke, florističko osvježanje naših parkova i perivoja. Ističu se svojim uresnim listovima svjetlo zelene boje. Oni unose novu strukturu u parkovni osnov naše vegetacije, lepršavost, egzotiku. Prekrasni su im i cvatovi, posebice vašingtonijama, a lijepi su i plodovi palmi. Deblo ako je zdravo, vrlo je atraktivno, no žalost u našim uvjetima često oštećeno od mraza, s velikim pukotinama. Ta njihova egzotika i pomalo nametnuti šarm toplih krajeva, utjecali su na njihovu nekritičku sadnju duž našeg Jadrana (mnoge naše luke postale su prepoznatljive po palma, uglavnom kanarskim datuljama). Kao da smo izgubili osjećaj za vlastite vrijednosti i prepoznatljivost.

Palma ima mjesto u našim parkovima, dapače i potrebna je, ali u mjeri da se ne potisne vlastitost, izvornost. Palme su lijepe u skupinama, kao samci i u drvo-redima, posebno na travnatoj podlozi. Posebno dolaze do izražaja ako palme – primjerice vitku žumaru opkolimo sezonskim cvijećem. U parkovima je vrlo slikovita igra između palmi i čempresa, ali i mediteranskog grmlja. Na žalost, česta je njihova kriva uporaba ili vulgarizacija.

Tako je primjerice u Splitu, hotel “Lav”, uz glavnu prometnicu – Jadransku magistralu posađen drvored

palmi. U trajektnoj luci u Splitu, vašingtonije jedva životare u malim jamama, izgubljene u asfaltu i betonu. Kao da smo mi neka tropska luka. Pri tome se ne razmišlja ni o ekologiji ni osnovnim zakonima struke. Hladna će zima doći i od njih će ostati uglavnom pro-mrznuta debela.

Struka nam nalaže očuvanje izvornosti svakog ambijenta. Palme mogu biti samo njegov komplementarni dio, a ne dominantni u ovom našem prelijepom sredozemno jadranskom području, prepunom atraktivnog bilja koje bi trebalo više istražiti glede krajobrazne uporabe. Na kraju želim naglasiti da se one ne slažu ni s rustikalnim pročeljima primorskih kuća, jer kamen i debela palmi u nesuglasju su.

Palme su dominantna i percepcija tropskih krajeva, pijeska i tratine ili beskrajne pučine na kojima njihova ljepota dolazi do punog izražaja, kontrapunkt prirodi, stvarnosti. Težiti za realizacijom takvog krajolika u našim uvjetima je kič, promašaj.

Na kraju, naša priroda dala nam je limite i likovne i ekološke. Krajobraznim stručnjacima ili bolje reći djelatnicima u prostoru, zadatak je oplemeniti prirodu, a to se postiže mudrim, stručnim i strpljivim radom.

LITERATURA – References

1. L ö t s c h e r t, W., Le Palme, str.132, "Edizione Agricole" 1990.
2. L ö t s c h e r t, W., Le Palme, str.76, "Edizione Agricole" 1990.
3. Z e p i ć, M., Latinsko hrvatski ili srpski rječnik, str. 183, "Školska knjiga" 1979.
4. Više autora, Leksikon ikonografije, liturgike i simboličke zapadnog kršćanstva, str. 447, "Liber" 1978.
5. S c h u l z, R. i M. S e i d e l, Egypt, The World of the Pharaohs, st. 386, 392, Köneman" 1998.
6. C u n l i f e, B., Rimsko carstvo, narodi i civilizacija st. 262, Jugoslavenska revija 1980.
7. F i s k o v i ć, C., Palma u našoj hortikulturnoj baštini, str. 4, "Hortikultura" 1/1966.
8. F i s k o v i ć, C., Palma u našoj hortikulturnoj baštini, str. 5, "Hortikultura" 1/1966.
9. K u k u l j e v i ć - S a k c i n s k i, J., Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije, str. 85, Zagreb 1873.
10. R a d i c a, B., Novi Split, 1918–1930., st. 177 – Split 1931.
11. R a d i c a, B., Novi Split, 1918–1930., st. 177 – Split 1931.
12. G r g u r e v i ć, D., Drvored u jadranskom priobalju, Split 1997. st. 19.
13. Više autora, Vodič po opatijskim parkovima – Rijeka 1997.
14. D a m a c, R., Opatija – parkovi, str. 19, Zagreb 1955.

Palms are favourite plants that originate from tropical and subtropical regions. They play a very important role in the diet, culture and civilisation of the peoples from these regions. Two shrub-like species – Chamaerops humilis L. and Phoenix theophrasti Greuter – are autochthonous to the Mediterranean. The majority of palm species are trees; however, rain forests of south-eastern Asia and Oceania are also home to climbing palms.

There are no precise data on the period when palms were introduced in Europe. They were probably brought by the Romans after their conquests in the Near East, since they invariably brought back all portable spoils of war.

Another possibility is the Phoenician colonisation of the Mediterranean, and yet another is Greek conquests. The first "imported" palm was probably a date palm due to its edible fruit. The great Flemish painter Jan van Eyck (1390–1441) paints a date palm with fruit in his famous landscape painting (polyptich). The first mention of a palm on the Adriatic coast was made by Father S. Razzi. The palm was in a monastery in Dubrovnik, where he lived for two years (1587–1589). Counting the age of the palm at the time of his record, the palm must have been planted in the mid sixteen century.

Palms gradually spread along the Adriatic coast. The species Trachycarpus fortunei H. Wendl was planted in Opatija in the late 19th century thanks to its good tolerance of very low temperatures – up to 12 degrees C below zero. On the waterfront in Split, Morus alba L. was replaced with Phoenix canariensis - hort. ex Chabaud starting with 1921. This was the beginning of excessive and uncritical palm planting actions along the Croatian Adriatic coast. The action took such proportions that we may speak of the "palmisation" of the Adriatic coast.

Apart from the above, the following species are also grown in the open along the Adriatic coast: Erythea armata S. Wats, Jubaea chilensis (Moll) Baile, Phoenix dactylifera L., Washingtonia filifera H. Wendl and W. robusta H. Wendl. Phoenix canariensis is the most widely spread plant. Unless growing in protected sites, palm trees freeze during severe winters. There was an exceptionally severe winter in 1962–1963. Before, palms were protected against winter in different ways. Today, palms are no longer protected due to global warming and palm acclimatisation. Several factors are responsible for the freezing of palms: soil, air humidity, exposure to wind and rain, and others. Palms in good condition have been noted to resist freezing. In our opinion, palms are a desirable floristic embellishment of Adriatic parks, on condition that proper measure is retained and that they are planted in carefully chosen positions in harmony with autochthonous vegetation. Although they are intended to preserve and improve the Adriatic landscape, this same landscape is endangered with over-use of exotic vegetation.